

نظام حیات خانواده در اسلام

انقلاب صنعتی را به واقع می توان یکی از رخدادهاي مهم تاریخ حیات بشر به حساب آورد از آن بابت که کمتر رویدادي را در جهان می توان ذکر کرد که تا بدین حدّ در جوانب ابعاد حیات انسان اثر گذارده باشد.

شیوه ی زندگی و اصولاً طرز فکرها در رابطه با آن دگرگون گردید، اندیشه های جدید در رابطه با حیات نوین پدید آمدند که دامنه آن به زودی در اقصی نقاط جهان گسترده شد و حتی کشورهای غیر صنعتی را هم زیر پوشش قرار دادند.

اخلاق که تا آن روزگار بیشتر جنبه ی تعیینی داشت به مرحله استنباطی رسید و هر گروه و طرفدار مکتبی کوشیدند که آن را براساس دید و برداشت خود تبیین کنند. ارزش های گذشته به ویژه در زمینه روابط زیر سؤال قرار گرفتند و چه بسیار از آنها که فانی شدند و به جایش ارزش های دیگری پدید آمدند.

از جمله مؤسسات و نهادهایی که در سایه این تحول بزرگ دگرگون گردید مسئله خانواده و ارزش و قداست آن بود. ما حتی از اوائل قرن بیستم

شاهد عملکردها و طرز فکرهایی هستیم که در آن سعی بر فسخ بنیاد خانواده و طرد آن بود و خدا می داند که این اندیشه زهرآگین چه فاجعه ای برای بشر آفریده است.

نهضت صنعتی عاملی بود که در آن سرمایه داران کوشیدند برای دستیابی به کار بیشتر و مزدی کمتر زنان را از خانواده ها به بیرون کشند و به سوی کارخانه گسیل دارند و این امر با فرب و حقه تحت عنوان دادن حق آزادی به زنان و تساوی حقوق آنها با مردان ، آنچنان فلاکت و بیچارگی برای این طبقه به وجود آورد که وصف ناشدنی است متأسفانه جدایی کودکان از مادران شاغل گاه منشأ پیدایش نابسامانی هایی در سنین بعدی حیات کودکان است که اثرات آن همواره باقی می ماند.

خانواده در دنیای امروز

بیان این که در دنیای امروز در رابطه با خانواده چه مسایلی مطرح است و چه شیوه هایی در برخورد با آن به چشم می خورد بحثی است پر دامنه که موضوع تحقیق دانشمندان جامعه شناسی، حقوق، اقتصاد، روان شناسی، تربیت و حتی علم سیاست است. اسناد بین المللی در زمینه آنچه که برای خانواده موجود مطرح است و هم برای آنچه را که خانواده باید باشد زیاد است، از جمله: اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، اعلامیه جهانی کودک ، مقاله نامه راجع به رعایت ها در امر ازدواج ، حداقل سن ازدواج ، ثبت واقعه آن و ... که هر کدام نشان دهنده بعدی از مسائل امروز خانواده هاست. ولی

ما گمان داریم بسیاری از آنچه که می بایست مورد بحث و بررسی قرار گیرد عالمانه و یا جاهلانه از دید مسئولان پوشیده مانده است.

ما امروزه در زمینه [خانواده](#) ها در بسیاری از نقاط جهان با وضعی مواجهیم که در آن حیثیت و شرافت بسیاری از انسان ها نادیده گرفته می شود. زندگی انسان ها صورت مبتذلی پیدا کرده و افراد انسانی در معرض ارضای هوس های سطحی و زود گذر به جای [عشق](#) و [آرامش](#) واقعی هستند.

عده ای هوسباز در قالب روشنفکر نمایی سعی کرده اند زنان را از کانون گرم خانواده بیرون بکشند و به صورت ابزار و وسیله ای در اختیار خود قرار دهند و گروهی هم کورکورانه به دعوت و ندای آنها پاسخ گفته و تیشه به ریشه خود می زنند. حتی امروزه ما در مواردی می بینیم که خانواده وجود دارد، اما چه خانواده ای؟ در آن نه سر و سامانی است ، نه نظم و آرامشی ، نه تربیت و سکونی ....

نابسامانی های موجود در رابطه با خانواده

ما امروزه عملاً می یابیم و شاهدیم که خانواده ها دچار نابسامانی و درگیری هستند، و در رابطه با خود و [فرزندان](#) مسائل و دشواری هایی دارند:

- روابطشان سست و متزلزل است و از صفا و صمیمیت و در نتیجه [آرامش](#) و سکون واقعی خبری نیست.

- زن و شوهر ظاهراً در کنار یکدیگرند ولی وضع حیات شان آنان را چون دو بیگانه در کنار هم قرار داده است.

- آمار [طلاق](#) سرسام آور است و زن و مرد به اندک بهانه ای رشته پیوند خانوادگی را از هم می گسلند.
- فرزندان مهر و عطوفت لازم را از خانواده ها به دست نمی آورند و در نتیجه اغلب شان زود رنج و زودشکن و بی عاطفه اند.
- به علت عدم برخورداري نسل از [تربیت](#) صحیح ، بزهکاری کودکان رو به افزایش و تزايد است.
- و به علت آزادي بي بند و بار در ارضاي هوس هاي جنسي ، مردان نیازی به [ازدواج](#) دائم نمی بینند و با ارضاهای آزاد از پذیرش مسئولیت اداره خانواده سرباز می زنند.
- روح غیرت ناموسي بسیار تنزل کرده و زوجین از دیدن [همسر](#) خود با بیگانگان دچار عذاب وجدان نمی شوند.
- فرزندان نامشروع رو به افزایشند و وحدت ها و صمیمیت ها در حال تنزل و سقوط.

غفلت گذشته

مدعیان روشنفکری و صاحبان مکاتب در عرضه و ارائه طرز فکر خود عجله کرده اند و تحت عنوان «آزادی زنان» و «تساوی حقوق» کار را به فساد و رسوایی کشانده اند. آنان از لذات لحظه ای دفاع کرده اند بدون این که درخواست دائمی جفت را که از تمناهای طبیعی هر انسان و در شمار بهترین نعمت الهی است در نظر آورند. چه بسیارند کسانی که زندگی

عزیزشان صرفاً در حد حیوانیت است و از آن همه مهر و صفایی که در سایه خانواده باید نصیب شان شود بی خبرند.

حاصل آن غفلت این شد که امروزه بسیاری از مردان به علت رواج بی بند و باری حاضر به قبول مسئولیت ازدواج نیستند. با کوبه عشق لحظه ای یکدیگر را برای مدتی ارضا می کنند و بعد زن را به حال خود رها می سازند. اما این که زندگی آینده زن چه شود؟ نسلی که از او به صورت نامشروع پدید می آید چه کند؟ و فرجام حیات او و کودکش چه شود؟ درباره آن اندیشه ای نیست.

اندیشه روشنفکر مآبانه بسیاری از پدیدآورندگان مکاتب و غفلت آنها و غرورشان از آن جهت که خود را دلسوزتر از خدا برای بشر دیده اند سبب ضایع شدن انسان ، و حیوانی شدن زندگی آنها گردید. موقعیت فطری و طبیعی انسان ها نادیده گرفته شد و موجبات افزایش نابسامانی ها از هر حیث فراهم گردید.

ضرورت امروزی توجه به خانواده

ما معتقدیم امروزه بیش از هر عصری ضروری است درباره خانواده بحث ها و ارشادهایی صورت گیرد. نخست از آن بابت که در هیچ عصر و دوره ای بشریت تا این اندازه در رابطه با خانواده دچار سقوط و انحطاط نشده بود. ثانیاً هیچگاه انسان ها تا این حد ، از دستپخت فکری و فلسفی خود دچار سرخوردگی نشده بودند، و ثالثاً در هیچ عصری آوای تعالیم جانبخش اسلامی و معرفی اسلام به عنوان یک تز حیات بخش و انقلاب آفرین جا نیفتاده بود.

بشریت امروز چشم به سوی اسلام دارد و می خواهد ببیند اسلام در این رابطه چه می گوید و برای نجات انسان از بدبختی ها و بیچارگی های موجود چه تزی را ارائه می دهد. دنیای امروز براساس تحقیقات و بررسی های صاحب نظران به جایی رسیده است که نیکو در می یابد اگر خانواده ها سالم و استوار باشند بسیاری از مسائل مربوط به حیات اجتماعی سروسامان می یابند و اگر خانواده را که خشت بنای اولیه اجتماعی است از عوامل لغزش دور سازیم جامعه تا حدود زیادی سر و سامان پیدا خواهد کرد.

از همه اینها گذشته مسئله خانواده از مسائلی است که هر چند گاه یکبار لازم است درباره آن صحبت شود و دیدگاه های تازه ای در آن عرضه و ارائه گردد تا نسل های جوان و نوحاسته به اهمیت آن بیشتر پی برند و راه و روش خود را در این رابطه انسانی سازند.

اسلام و خانواده

اسلام خانواده را از مهمترین و اساسی ترین واحدهای اجتماعی می داند که بنای آن بر الفت و همدلی و همدمی استوار گشته و این بنا محبوب ترین بناها در پیشگاه خداوند است. روابط آن بر مؤدت و رحمت پایه گذاری شده و گرمی کانون خانواده مورد توجه عمیق اسلام است. تعالیم اسلامی شخصیت واقعی انسان را مد نظر دارد و نیک بختی و سعادت زوجین را در سایه عقد و پیمان ازدواج با در نظر داشتن معیارهای

انتخاب همسر تضمین می کند. در عین خواستاری لذت و خوشی برای زن و مرد ، روابط آنها را بر مبنای ضابطه اندیشیده ای قرار می دهد. اسلام زندگی خانوادگی را بر مبنای حقوق و مسئولیت قرار می دهد و در آن وظیفه هر یک از اعضا معلوم و مشخص است در عین آن که گذشت و فداکاری زوجین برای گرمی کانون و استواری آن اصلی است. اسلام قائل است اصلاحات باید از خانواده ها شروع شود (ابدء بما تعول) و زن و شوهر مسلمان باید بنای حیات اجتماعی را در خانواده پی ریزی نمایند. خانواده نظامی دارد که از سوی خالق بشر، همان کس که به همه ریزه کاری ها و ظرافت و لطافت حیات او آگاه است و برای بشریت **سعادت** و **نیکبختی** می خواهد و در کارش اشتباهی و لغزشی نیست ، تهیه و تدوین شده است در نتیجه برای انسان بدبختی و تأسف و تأثیری نخواهد بود و موجبات سکون و آرامش واقعی زوجین از هر سو فراهم است.

عرضه بحث

این بحث در عصر و زمانی مطرح می شود که جامعه ما راه حیات اسلامی خود را در پیش گرفته و شاهد دنیایی است که در آن زنان هم چنان ملعبه و آلت دستند. شخصیت شان با همه زرق و برق به بهایی اندک فروخته می شود و روابط خانوادگی شان در معرض فساد و آلودگی ، و اصل خانواده در معرض خطر زوال است.

ما دیدگاه اسلامی خود را در زمینه خانواده عرضه می کنیم بدان اطمینان که خداوند به مصالح بندگان آگاه تر و تعالیم اسلامی از سوی اوست که

دانایی حکیم و خالقی عالم به اسرار است. او که نور هدایتش همه جا را روشن کرده، نمی‌پسندد که خیری از انسان بی حساب رو به زوال گذارد و یا در سایه اجرای فرامینش چیزی از انسان دور گردد. او ما را آفریده و به خیر و مصالح، و به سعادت و شقاوت ما آگاه است. راهی را که در پیش پای ما نهاده راهی است که انتهای آن سعادت و نیکبختی است و راه حل‌هایی که او برای رفع مشکلات ما عرضه کرده راه حلی خیرآفرین است. بدان امیدیم که نسل جدید بنای حیات خانواده را از همان آغاز تشکیل بر این اساس استوار قرار دهند و آنها که صاحب خانواده و زندگی هستند در صورت وجود نارسایی‌ها تدریجاً خود را با این نظام تطابق دهند.

تعاریف و بررسی‌ها

مسئله ازدواج و تشکیل خانواده از مسایل بسیار مهم حیات انسانی و مورد بحث همه ادیان و مذاهب، و علمای تربیت، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی و فلاسفه و صاحبان مکاتب و اندیشه‌هاست. موضوع و ابعاد آن مورد بررسی در همه محافل مذهبی و غیرمذهبی است. بررسی‌های برخی از روان‌شناسان اجتماعی نشان داده است که امر خانواده در نزد برخی از حیوانات عالی هم رواج دارد ولی صورت عقلانی و پایدار آن در جامعه انسانی دیده می‌شود. مسئله ازدواج در زندگی انسان‌ها نقطه عطفی مهم است که صدها پیروزی و شکست، کامیابی و ناکامی انسان‌ها بدان مربوط می‌شود.

اساس خانواده که هسته اصلي کليه اجتماعات بشري است مبتني بر غريزه جنسي است که خود نوعي کشش دلپذير بوده و به ازدواج کشانده مي شود. ازدواج راه طبيعي ارضاي تمايلات و تلاشي است براي به فعليت رساندن آن عشق و تمنايي که در نهاد هر انسان به ودیعت نهاده شده است.

حق ازدواج در همه مذاهب و مکاتب از حقوق زن و مرد به حساب مي آید و در اسلام با خواست و تراضي طرفين و آزادي کامل زن و مرد صورت مي گيرد. به دنبال آن طبعاً حقوق و وظيفي براي طرفين و فرزندان که از آنها پديد مي آیند ايجاد مي شود.

تعريف خانواده چيست؟

خانواده به مفهوم محدود آن عبارتست از یک واحد اجتماعي، ناشي از ازدواج یک زن و یک مرد که فرزندان پديد آمده از آنها آن را تکميل مي کنند. تعريف ديگري خانواده را شامل مجموعه اي از افراد مي داند که با هدف و منافع مشترک زیر سقفی گرد هم مي آیند.

اسلام خانواده را گروهی متشکل از افراد، داراي شخصیت مدني، حقوقي و معنوي معرفي مي کند که هسته اوليه آن را ازدواج مشروع زن و مردی تشکیل مي دهد و نکاح عقدي است که براساس آن رابطه زوجیت بين زن و مرد برقرار شده و در پس آن طرفين داراي وظيف و حقوق جديد مي شوند. ارتباط خویشاوندی در سایه نکاح پديد مي آید ؛ اعضاي آن داراي روابط قانوني، اخلاقي و عاطفي مي گردند.

اساس تشکیل خانواده این است که زن و مردی می کوشند اراده خود را بر تأسیس آن و قبول تکالیفی که شرع برای آنها معین کرده است محقق گردانند. بر این اساس خانواده یک تأسیس حقوقی به حساب خواهد آمد که اعضای آن با رشته خونی با هم پیوند پیدا می کنند. جامعه شناسان خانواده را یک پدیده تاریخی می دانند که از اجتماع کلی جدا نیست. واحدی است اجتماعی که در عین حال خصایص یک نهاد و یک گروه را واجد است. بر این اساس در عین مطالعه کلی خانواده باید به چشم یک نهاد و یک گروه ارادی نخستین رهبری و عضویت نگریسته شود.

سازمان و اعضای آن

خانواده نخست از زن و مردی که در سایه ازدواج مشروع با هم پیوند برقرار کرده اند تشکیل می شود. سازمان آن در وضع محدود که جلوه آن را در جوامع صنعتی می بینیم شامل همسران و فرزندان است که با مشارکت هم به سوی مقصد و منافع به پیش می روند. در شرایط گسترده خانواده شامل همسران و فرزندان و خویشان و بستگان از عمو و عمه، دایی و خاله، نوه ها و نبیره هاست، حتی در برخی از مناطق جهان چون تونس، در مواردی به خانواده هایی بر می خوریم که علاوه بر همسران و فرزندان و خویشاوندان شامل همسایه ها هم می شوند که همه در مجموعه ای از بناها و یا چادرها به صورت مشترک زندگی می کنند. و البته این امر شگفت انگیز نیست از آن بابت

که قبایل از دیدی خانواده ها هستند و برخی از آنها چنان درون گروهی می اندیشند که حتی ازدواج بین اعضای قبیله را حرام می شمارند. گستردگی خانواده در جوامع مختلف جهان فرق می کند، در برخی از جوامع خانواده تک نفری است (آمریکا) و در نزد برخی از قبایل و جوامع اولیه عده آن تا صد نفر هم دیده می شود که هر کدام به تناسب امکانات مسئولیتی را بر عهده دارند ولی از نظر کلی تحت تکفل رئیس خانواده اند.

در همه جوامع عناصر سازنده خانواده، یعنی زن و مرد براساس قراردادی شرعی یا عرفی کنار هم می آیند این ترکیب با ولادت فرزندان غنی تر و قوی تر و تدریجاً پیچیده تر می شود. نوع و نحوه کشش ها به گونه ای است که حیات خانوادگی را تداوم می بخشد و سبب انس و الفت و اغلب ارتباط بین اعضاء می شود.

وظایف و کارکرد خانواده

خانواده عهده دار وظایف مهم و فوق العاده ای است که اهم آنها عبارت اند از:

۱- ارضاء و اقناع سائقه جنسی به صورت مشروع و براساس ضوابط مورد تأیید.

۲- تولید نسل و ابقای آن از طریق تولید مثل.

۳- پرورش نسل و مراقبت از آن به خاطر حفظش از خطرات گوناگون.

۴- صمیمیت و نزدیکی شدید با اعضا و همرنگی و همدلی و تعاون و تعاضد.

تکمیل و تکامل و ایجاد زمینه امن و آسایش در یکدیگر به گونه ای که امکان عبادت خدا و موجبات رشد از هر حیث فراهم گردد. اصولاً ازدواج این وظیفه را عهده دار است، بین دو تن که هیچگونه رابطه ای با هم ندارند انس و الفتی ایجاد کند که یار و غمخوار هم و محرم راز یکدیگر گردند. در قبال رنج ها و مزاحمت ها از یکدیگر حمایت نمایند، حیات خودشان را براساس ضوابط استواری نظام دهند و به کمک همدیگر موجبات رشد خود و اجتماع را فراهم آورند.

روابط اعضای خانواده

بر این اساس بدیهی است که روابط اعضای خانواده نسبت به هم بر مبنای صمیمیت، فداکاری و گذشت باشد. طرفین براساس صفات عالیه انسانی راه سازگاری با یکدیگر را در پیش گیرند و حتی در مواردی همسیر خود را بر خویشتن مقدم دارند.

در خانواده مسئله همزیستی مطرح است و این همزیستی در یک سو بین زن و شوهر است، از سوی دیگر بین والدین و فرزندان ، و در جهت سو بین برادران و خواهران و این هر سه بر اساس ضوابطی است که تعالیم مذهب و یا مکتب مورد قبولی آن را مورد توجه قرار داده باشد.

ظاهراً روابط صمیمانه زن و شوهر براساس سائقه جنسي خود را نشان مي دهد. ولي اگر نيكو تأمل شود، به ويژه پس از چند سال زندگي در مي يابيم كه اين انگيزه تحت الشعاع انس و الفت و همدمي طرفين قرار مي گيرد، آن چنان كه حتي توانايي هاي جنسي از بين مي رود ولي روابط هم چنان با صفا و با صميميتي بيشتر باقي مي ماند. دامنه اين گونه روابط بعدها فرزندان را هم در بر مي گيرد به گونه اي كه پدران و مادران حاضر مي شوند هستي خود را فدائي فرزند كنند و از جان و مال خود بدون هيچگونه منت و چشمداشتي در راه او مایه بگذارند.

نقش و اهميت خانواده

خانواده تنها نظام اجتماعي است كه در همه جوامع، از مذهبي و غير مذهبي پذيرفته شده و توسعه يافته است؛ و در جوامع مختلف داراي نقش، پايگاه و منزلت هاي گوناگون است. با اين كه هسته اي كوچك از اجتماع است در حيات اجتماعي مردم نقش و تأثيري فوق العاده دارد. خانواده هسته اول همه سازمان ها و نهادهاي اجتماعي است. همه نقش هاي مربوط به ۱- ايجاد تمدن ۲- انتقال موارث ۳- رشد و شكوفايي انسانيت به آن مربوط مي شود. همه سنت ها، عقايد و آداب، ويژگي هاي فردي و اجتماعي از طريق خانواده به نسل جديد منتقل مي گردد.

جامعه متشكل از خانواده هاست، مختصات آن از طريق روابط خانوادگي قابل توصيف است. اثر وجودي مفيد و يا زيان بخش آن به جامعه هم مي

رسد . ساخت و مشي آن در سکون يا اضطراب جامعه مؤثر است، انگيزه اعضايش در انگيزه هاي اجتماع تأثير مي گذارد. چگونگي مشي و سبک زندگي آن در اخلاق جامعه و در صحت يا بيماري آن نقشي مؤثر دارد.

از نظر ما تشکيل خانواده خدمتي است به زن و مردی که براي حيات مشترک پيوندي برقرار کرده اند، و خدمتي است به اجتماع از نظر دور داشتن آن از عوامل فساد و لغزش و ايجاد احساس مسئوليت ، و به کودک که نياز به مربي و معلمي صالح دارد، و به مکتب و مذهب که تعاليم آن از اين طريق حيات و تداوم پيدا مي کنند.

ساخت خانواده

ساخت و پيکربندي خانواده در جوامع مختلف از زمان گذشته تا عصر حاضر متفاوت بوده و هست. شرايط و اوضاع سياسي، اجتماعي، اقتصادي و فرهنگي در آن اثر گذارده و دگرگوني هايي در آن ايجاد کرده است.

ساخت خانواده هم اکنون در جوامع اوليه و متمدن به صورت تک همسري، چند همسري، چند زني و حتي در جوامعي به صورت چند شوهري و در برخي از اجتماعات اشتراکي يعني زندگي چند زن با چند شوهر در آن واحد است.

از نظر سلطه و اقتدار در دنياي گذشته و امروز اين جنبه ها به چشم مي خورند: پدرسالاري، مدرسالاري ، نظام برابري يافته (که در آن پدر و مادر

داراي یک درجه از اقتدارند)، دايي سالاري، جدسالاري و ... البته در بسياري از نقاط جهان امروز سلطه و فرمانراويي از پدر يا شوهر است اگرچه در مواردی خلاف آن دیده مي شود.

در جنبه رابطه خویشاوندی صورت های مادرتباري و پدرتباري به چشم مي خورد. معمولاً در اکثر نقاط جهان فرزندان نام خانوادگي و لقب پدران را مي گيرند گو اين که در برخي از جوامع اوليه خلاف آن دیده مي شود. در رابطه با مدیریت خانواده در اغلب موارد شوهر «رئيس خانواده» و زن «مدیر داخلی» به حساب مي آيد امري که در اسلام هم بر اين اساس به پيش مي رويم. مصالح کلي خانواده را شوهر طرح ريزي مي کند، تصميمات را او مي گيرد و زن در عين استقلال مطيع است. در عين حال شوهرها و مشارکت هايي هم در تصميم گيري براي خانواده به چشم مي خورد که عموميت ندارد.

ضرورت وجودي خانواده

خانواده یک نهاد است و ضرورت وجودي آن عقلاً و شرعاً قابل اثبات است. بدون وجود آن حیات اجتماعی شکل و معنایی ندارد. بررسی ها نشان داده اند تلاش هايي که براي از بين بردن آن صورت گرفته امري بیهوده بوده و جامعه را دچار خطر و زیان هايي کرده است. وجود نسل ناشناخته و کودکانی که دچار نارسايي ها و کمبودهاي عاطفي هستند براي جوامع بشري آفتي به حساب مي آيد و با همه مراقبت هايي که در حفظ آنها به عمل مي آيد بازهم وضعي عادي و روحیه اي متعادل ندارند.

دنيای امروز به وضع و حالی درآمده است که احساس مي کند در گذشته دچار لغزش و خطايي شده است، و کوشش مسئولان در سست کردن ارکان خانواده اشتباه و در مواردی هم خیانتی بوده است. دنيای امروز معتقد است باید به خانواده ارج نهاد و برای تشکیل آن باید کمک هايی از طرف دولت و ملت صورت گیرد. این اعتقاد در بسیاری از نقاط جهان مورد توجه و عمل است و مسئولان در این زمینه اقدامات فوق العاده ای انجام مي دهند.

اسلام از روزگاران قدیم درباره اهمیت این امر سخن گفته و رسول خدا (ص) فرموده است: ما بني في الاسلام بناء احب الي الله من التزويج (وسایل ۱۴) هیچ بنایی در اسلام محبوبتر از بنای ازدواج در پیشگاه خداوند نیست.

خانواده در گذشته

از حیات انسان ها در روزگاران گذشته اطلاعات دقیقی در دست نیست. این بی خبری در زمینه مسائل خانواده و نظام حیاتی آن در طول تاریخ و در مناطق مختلف جهان به مراتب بیشتر و پدیده تر است. آنچه که ذکر مي شود مبتنی است بر حدس ها و گمان ها، بر مبنای یافته های دانشمندان که حداکثر ارزش آن به میزان یک گمان علمی است. در مواردی هم سعی بر این است با مطالعه در زندگی جوامع اولیه نظریاتی ارائه دهند که آن هم به زحمت مي تواند قابل قبول باشد.

مردم شناسان برای بررسی مسئله خانواده معمولاً از روش های تاریخی استفاده مي کنند و سعی دارند با مطالعه در زمینه نهادها و سیر

تحولاتي آن اطلاعاتي را در مورد وضع خانواده در گذشته به دست آورند. اظهار نظر در باره خانواده ها در اعصار گذشته، از طريق مطالعه در جوامع اوليه امروز بر اين فرض مبتني است كه اين جوامع در طول تاريخ ثابت مانده و دگرگوني و تحولي اساسي در آنان راه نيافته است كه البته اين فرض نمي تواند در باره همه مسائل و ابعاد مربوط به حيات بشر صادق باشد.

در عين حال مطالعات برخي از مردم شناسان و علماي علم الاديان حكايت از وجود اعتقادي در گذشته دارد كه حيات را زائيده رب النوع مؤنثي مي دانستند كه همسري براي او وجود داشت كه او هم رب النوع بود و اين عقیده در جامعه ايراني قريب ۷ هزار سال سابقه دارد. بر اين اساس ازدواج و تشكيل خانواده طبق اين عقیده توسط اين دو رب النوع پايه گذاري شد.

به تبعيت از اين اعتقاد زن و مرد تن به ازدواج و تشكيل خانواده داده و آن را عموميت بخشيدند تا به حدي كه صورت امروزي آن را ملاحظه مي كنيم و البته اين خود حاصل پذيرش سيرها و تحولاتي ممتد بوده، و عادات و رسوم و طرح هاي مختلفي در طول تاريخ براي آن به مرحله اجرا در آمده است.

هدف و مقصد

اين كه هدف و مقصد ازدواج در گذشته چه بود پاسخ هايي به آن داده شده كه در مطالعه برخي از آنها توجيهي علمي وجود ندارد.

آنچه مسلم است اینست که ارضای غریزه، تولید مثل و تکمیل و تکامل به عنوان اصلی به حساب می‌آید اگر چه در رابطه با آن سند زنده و مکتوبی در دست نباشد. زیرا اصل غریزه امری است غیر قابل انکار و این نیروی مرموز خود جهت دهنده فعالیت انسان و حاصل آن ازدواج و پیامد آن پیدایش فرزند یا فرزندان است.

می‌گویند تشکیل خانواده در گذشته به حقیقت نوعی هدف اقتصادی بوده است و بر این اساس در گذشته‌های بسیار دور خانواده به صورت یک واحد تولیدی به حساب می‌آمد. جنبه‌های مربوط به کار و تولید، زن و مرد را با هم داشت که در کنار هم زندگی کنند و به تربیت نسل بپردازند. فرزند نیز خود یک عامل تولیدی به حساب می‌آید و بر این اساس بسیار بدیهی بود که پسران بر دختران ارجحیت داشته باشند و همین وضع را امروز، برای بسیاری از جوامع اولیه و فقیر قائلند.

در ایران باستان می‌گویند چنین هدف و مقصدی تعقیب می‌شده و به همین علت خانواده به صورت چند خویشاوند در کنار هم تشکیل می‌شد که بار تولیدی بیشتری را بر دوش کشد و امکان حفظ و حراست از دستاوردها زیادتر باشد.

انتخاب همسر

تنوع انتخاب همسر در جوامع مختلف بسیار بود. در برخی از اجتماعات حتی ازدواج با محارم وجود داشت تا ثروت و دارایی اعضای و پایگاه و منزلت شان در خود خانواده محفوظ بماند و به دست غیر نرسد.

در زمان ساسانیان ازدواج با محارم، حتی با زن پدر متداول بوده و در خانواده سلطنتی برای حفظ خون و نژاد، ازدواج با خواهر وجود داشته است. براساس اندیشه ای که از ایران باستان در دست است زناشویی برادر و خواهر موجب جلب روشنائی ایزدی و طرد دیوان بوده است و البته چنین اندیشه ای امروز مورد قبول نیست.

محدودیت ازدواج با محارم در اغلب مناطق جهان وجود داشته است و البته در این امر هم درجه بندی هایی به چشم می خورد. دامنه طرد ازدواج با محارم را به میزانی ذکر کرده اند که در برخی از قبایل تصور بر این بود که اعضای قبیله نسبت به هم محرمند و نباید ازدواج کنند. حتی براساس بازمانده آن طرز فکر امروز نیز در برخی از قبایل استرالیا ازدواج با افراد قبیله نه تنها تحریم شده، بلکه مجازات مرگ را در پی دارد. گاهی مرد را به خاطر این امر می کشند و زن را تا حد مرگ زخمی می کنند.

سازمان و ساخت خانواده در گذشته

در روزگاران گذشته خانواده بسیار وسیع و شامل همسران، فرزندان، خویشان و اقرباء، بستگان سببی و نسبی، نوه ها و نبیره ها بود که می گویند در کل یک واحد اقتصادی را تشکیل می دادند و امروزه جلوه آن را در برخی از مناطق روستایی و جوامع قبیله ای می بینیم.

ساخت و سیستم آن به صورت تک زنی، تک شوهری، چند زنی، چند شوهری بوده و زنان اغلب چون برده و اسیری زندگی می کردند. وجوه اعیان در ایران قدیم حق داشتند زنان متعددی را انتخاب کنند و حتی

علاوه بر زوجات شرعی، دارای حرمسرا، کنیز و برده زر خرید باشند. نظامات اولیه و بسیار قدیم آن حکایت از مدارسالاری داشته و دارد که بعدها به پدرسالاری منتقل شده است. تکیه بر قدرت مادر بود و او بود که می بایست کارها را انتظام و امور خانواده را جهت و سر و سامان دهد. در ایران قدیم « پدر » رئیس خانواده، قاضی، فرمانفرما، مجری آداب دینی، پاسدار خانواده، پیشوای جنبه های روحانی و جسمانی، حافظ آتش خانواده و دارای جنبه تقدس بود ؛ در عین این که زن هم بانوی خانه و مورد احترام بود. همه اعضای خانواده می بایست از پدر تبعیت می کردند و حتی برای حفظ ارزش او به سرش او قسم می خوردند.

نقش و ارزش زن خانواده در گذشته

در مورد ارزش و اعتبار « زن » سیرها و تحولاتی را در نقاط مختلف جهان شاهدیم. در برخی از نقاط جهان این تصور درباره زن وجود داشت که او مسئول پیدایش همه گناهان و دردها در جهان است. عامل شیطان و موجودی اغواگر است و متأسفانه هنوز این فکر در دنیای کلیسا وجود دارد.

برخی دیگر زن را وجودی فرعی برای مرد به حساب می آوردند. تا روزی که مرد زنده بود همسرش حق حیات داشت و می بایست چون برده ای تسلیم و در اختیار او باشد و روزی که شوهر از دنیا می رفت زن را زنده زنده با او دفن می کردند ؛ هم بدان خاطر که زندگی پس از شوهر

ارزشی ندارد و هم بدان تمنا که در عالم قبر خادم شوهر باشد و متأسفانه این فکر هنوز در نزد برخی از مردم در جامعه هند وجود دارد. ارزش زن در حد ارزش اموال شوهر بود آن چنان که پس از مرگ شوهر، زن را هم جزو اموال و میراث حساب کرده و بر سر تقسیم میراث، (از جمله زن) جنگ و دعوا به راه می انداختند. به هنگامی که زن سهم الارث مرده ای قرار می گرفت می بایست در اختیارش قرار گیرد و تسلیم شود و حق دفاع و چون و چرا نداشت.

در روزگاری که نظر رحمتی بر زن افکنده شد او را به حساب فرزند و عشیره رئیس قبیله یا خانواده قرار می دادند که باز هم باید تحت اوامر رئیس خانواده باشد و از خود اختیاری نداشته و تسلیم باشد.

در ایران قبل از اسلام و در دوران میلاد مسیح ، بیش یا کم صحبت از اقتدار زن بود . در مواردی که ابعاد آن ناشناخته است زنان به مقاماتی چون سلطنت و فرماندهی سپاه دست می یافتند و جلوه اخیر آن را در میان کوه نشینان کردستان می بینیم. در همان زمان و در دنیای عربستان شاهد زنده به گور کردن دختران و استفاده از زنان به عنوان برده ای که شوهرش حق کشتن او را نیز داشته است هستیم.

مراسم ازدواج

ازدواج در جهان گذشته همانند امروز همواره با مراسمی همراه بوده است که بررسی آن در عین برانگیختن اعجاب و شگفتی افراد در مواردی خنده آور و یا درد آور است. فی المثل در برخی از جوامع (استرالیا) دیده

مي شد كه عروس و داماد را به درختي مي بستند و يك دندان انياب از هر دو را مي شكستند.

در جوامع ديگر با رمل و اسطرلاب از طالع دختر و پسري كه قصد ازدواج داشتند اطلاعاتي به دست مي آوردند و در صورت مطالعه وضعيت سعد يا نحس تصميماتي اتخاذ مي كردند.

در ايران قديم ، نامزدي و شيريني خوري ازدواج از دوران كودكي رسم بود. دختر در ۱۵ سالگي ازدواج مي كرد و اين كار واجب بود و پدر مي بايست موجبات آن را فراهم كند و اگر پدر نبود كفيل او مي بايست اين برنامه را عهده دار شود و اگر كفيلي نداشت بزرگترين فرزند بالغ خانواده. ازدواج پسران جوان در سن تكليف واجب بود و تخلف از آن گناه به حساب مي آمد.

مراسم نامزدي از دوران كودكي بود؛ روز آن با تقويم معين مي شد، از طريق خانواده عروس مقداري شيريني براي داماد آينده مي فرستادند و جواني كه مي خواست ازدواج كند بايستي به والدين دختر كابيني بدهد، نقدي يا جنسي ؛ ولي بعدها در صورت نازايي زن مي توانست آن را پس بگيرد . دختر مي بايست با اجازه پدر شوهر كند و گرنه از ارث محروم مي شد . بيوه زن اگر شوهر مي كرد نيمي از اموال او از آن شوهر اول به حساب مي آمد. دختر يكدانه خانه در صورت شوهر كردن ، مي بايست اولين فرزند را به جاي خود به خانه پدر بفرستد و ديگر فرزندان از آن شوهر

بود.

وظايف زن در گذشته

این که خانواده چه وظایفی را در گذشته برعهده داشت پاسخ و اطلاع دقیقی از آن در دست نداریم. بر اساس روال معمول می توان گفت حفظ و حمایت از همسر، تولید نسل، حمایت از اعضاء، اقناع مشروع جنسی و ... از وظایف عمده آن بود.

در این که آیا زن به خانواده شوهر برود یا شوهر به خانواده زن، تحت نفوذ قرار گرفتن ها متفاوت بود و طبعاً حدود حقوق، وظایف، اختیارات و عملکردها کاملاً فرق می کرد و این امر در جوامع مختلف نیز متنوع و گوناگون بود.

از وظایف کلی زن در خانواده، آن هم در جامعه ایران باستان، موارد زیر قابل ذکر است:

- ۱- نگهبانی از آتش به گونه ای که هرگز خاموش نشود.
  - ۲- ساختن ظروف سفالین برای رفع نیاز اعضای خانواده.
  - ۳- جستجو و پیدا کردن گیاهان خوردنی و ریشه برخی از نباتات به همین مقصد.
  - ۴- گرد آوری میوه های وحشی و خشک و انبار کردن برای مصرف اعضای خانواده.
  - ۵- شناخت فصل رویدن گیاهان و دانه های آنها.
  - ۶- کشاورزی در سرزمین ها و پرورش بوته ها؛ برداشت بن.
  - ۷- تهیه غذای اصلی خانه، حفظ و حراست از فرزندان و ...
- بر این اساس ملاحظه می شود که وظیفه زن بسیار سنگین و حتی طاقت فرسا بود. او همچون برده ای بود که می بایست کار و تلاش کند و

وسایل آرامش و آسایش اعضاي خانه را فراهم آورد. اين امر درست در شرايطي بود که شوهران در گوشه اي لمیده و يا سرگرم سياحت و شکار بودند.

خانواده در جهان معاصر

دنياي امروز از نظر صنعت دنياي متكاملي است ولي در آنچه که مربوط به شکل حيات انساني مي شود بسيار ضعيف و متزلزل است. آشفتگي روحي و تضاد فکري آنچنان گسترش يافته که برخي از افراد در معرض بيماري هاي رواني و اضطراب قرار دارند.

در فرهنگ جديد بشري ، درست و نادرست با هم آميخته و آموزش هاي صحيح و ناصحيح و آگاهي هاي صواب و ناصواب موجب پديد آمدن انحرافاتي بسيار شده است. تحيرها فزوني يافته اند و فرار از پذيرش مسئوليت بر بسياري از انسان ها غالب آمده است.

از نيمه دوم قرن بيستم و با گسترش زندگي صنعتي ، ما با ضعف ايمان و انحطاط اخلاقي مواجهيم. عامل معنويت روي به ضعف نهاده و حتي در امر تشکيل خانواده گريز و يا بي تفاوتی هايي ديده مي شود که اين خود موجب پديد آمدن دشواري ها و مفاستي بسيار است.

روابط نامشروع آزاد گذارده شده معاشرت هاي جنسي دور از اخلاق و ضوابط و تعليمات انبياء شده اند. در نتيجه نوجوان و جوان خود را در اعمال غريزه آزاد احساس کرده اند. اين امر سبب آن شده که تمناهاي غريزي دور از قواعد و ضوابط و مراسم و در محيطي غير از خانواده صورت پذيرد و کسي احساس نياز نکند که زير بار اداره خانواده و در مواردی

سنگینی هزینه آن قرار گیرد. سن ازدواج بالا رفته، پسران و دختران در طلب وصال به کوچه و خیابان ها و باغ ها روی آورده اند.

جنبه اقتصادی خانواده

درست است که امروزه خانواده به صورت یک واحد تولیدی و اقتصادی نیست ولی اگر نیکو تامل شود همان سیستم اقتصادی در خانواده وجود دارد و البته با دامنه ای محدودتر. در گذشته همه اعضای خانواده زیر نظر رئیس آن به کوشش و تلاش برای کسب نان می پرداختند و امروز زن و شوهر هر کدام موظف به انجام چنین وظیفه ای هستند.

در نظام حیات خانواده در اسلام، مرد مسئول تهیه نان و معیشت برای اعضای خانواده و زن موظف به اداره کانون، ایجاد گرمی و آرامش در آن و اداره و تربیت فرزندان است. ولی امروزه در دنیای صنعتی زن و شوهر هر کدام در جایی باید سرگرم تهیه نان و معیشت باشند و با کوشش و تلاش پولی تهیه کنند و به ادامه زندگی بپردازند، بدیهی است که در چنین صورتی کودکان هم در اماکنی جدا از خانه، یعنی در مهد کودک ها و کودکستان ها رشد می کنند و اخلاقی و رای اخلاق خانواده را کسب می نمایند.

کار زن و شوهر در دو محیط جدا از هم است. مرد در اداره یا کارخانه ای کار می کند که گاهی با محیط خانه چندین کیلومتر فاصله دارد و زن در اداره یا کارگاهی دیگر. و نیز دیده می شود که زن و شوهر گاهی در دو فرصت و زمان کار می کنند، یکی در روز و آن دیگری در شب. و در چنین صورتی طبیعی است که دیدارشان گاهی به ندرت اتفاق افتد و یا به یکی

دو روز پایان هفته موکول گردد. پیداست که چنین وضع و حالی موجب پیدایش ناهنجاری هایی می شود..

اقتدار والدین

وضع جدید خانواده نشان دهنده شکل جدیدی از زندگی گروهی است. «مرد» رئیس خانواده و «زن» مدیر یا کدبانوی آن نیست. اقتدار آن به صورت ۵۰ درصد برای مرد و ۵۰ درصد برای زن است؛ گو این که در همین زمینه هم گاهی حکومت قانون جنگل، حق را از آن کسی می داند که قدرتمندتر و از نظر بدن تواناتر باشد.

آری امروز مخصوصاً در دنیای صنعتی پدر اختیاردار همه ی افراد خانواده نیست. تسلط و اقتدار او روی به کاهش است و تازه اگر سلطه ای قابل اعمال باشد از سوی مادر است، هم بدان خاطر که مادران بیشتر در خانه اند و هم بدان علت که رابطه شان با فرزند لاقلاً براساس رحمت و عاطفه ای بیشتر است. زن و شوهر توأمأ اصرار دارند کودکان را به سوی خود جلب کنند و رنگ و رفتاری که مورد علاقه شان است به کودک دهند. طفل را که معرف سلامت وجودی خودشان و مردانگی و زنانگی شان می باشد عرضه و به جامعه معرفی نمایند.

راه حل گریز از تشکیل خانواده در جهان معاصر

در دنیای امروز ما با گریز نسل جوان از تشکیل خانواده و فرار از پذیرش مسئولیت مواجهیم رقم آمار ازدواج پایین و رقم آمار طلاق بسیار بالاست.

اختلافات خانوادگی رو به افزایش و تلاش ها برای ترک و جدایی از یکدیگر است.

جوانان به سادگی تن به ازدواج نمی دهند از آن بابت که می توانند به گونه ای ساده و آسان به لذات جنسی دست پیدا کنند، وسائل عیاشی آسان و کم هزینه در اختیار نسل است و آزادی های جنسی در غرب، در حد افراط است. و این عوامل سبب شده اند که ازدواج به صورت یک سنت فراموش شده در آید.

از سوی دیگر امکان مادی ازدواج در نزد برخی از جوانان نیست، مشکل پسندی و تنوع طلبی هم خود مسئله ای است، حتی در برخی از جوامع اسلامی رقم مهر سرسام آور است؛ خانه و زندگی آسان به دست نمی آید، تحمل بار سنگین خانواده دشوار است، گرایش به مذهب و پایبندی به اعتقادات هم که در جهان جای اما دارد و اینها در جمع سبب گریز از تشکیل خانواده می شوند.

راه حل های پیشنهادی برای نجات از این موقعیت :

- ۱- رایج کردن امر ازدواج از طریق ایجاد زمینه ها و امکانات و تسهیل آن
- ۲- بازگشت به وضع سنتی خانواده با اصلاحات لازم و در نظر داشتن شرایط روز.
- ۳- نجات خانواده از تنهایی و بی کسی و بیرون آوردن آن از محدودیت فعلی
- ۴- تشویق به گسترش روابط خویشاوندی، آمد و شدها و پیوندهای بین بستگان

۵- تبلیغ ارزش های مذهبی و انسانی خانواده و اهمیت روابط متقابل اجتماعی و حیات توأم با سکون و آرامش

دورنمای آینده

این که در آینده دور یا نزدیک خانواده در چه وضع و موقعیتی خواهد بود بستگی به این امر دارد که عوامل کنترل کننده و جهت دهنده چگونه عمل کنند. براساس وضع موجود و عملکرد دنیای امروز انتظار نمی رود که در آینده، خانواده وضع درخشانی داشته باشد.

در طریق اصلاح این وضع، و سر و سامان بخشیدن به حیات خانواده اگر اقداماتی به شرح زیر به عمل آید می توان امیدی به نجات داشت و گرنه هر روز از روز دیگر بدتر خواهد بود:

- کنترل معاشرت ها و هوسبازی ها و عیاشی ها
- القاء ایدئولوژی و اندیشه اهمیت و قداست خانواده از طرق گوناگون.
- کوشش به پایبند کردن نسل جوان به تعلیمات مذهبی و اخلاقی و لاقول انسانی

منبع : نظام حیات خانواده در اسلام- تألیف : دکتر علی قائمی

TeByAn.net
www.tebyan.net